

K PRVNÍMU VYDÁNÍ BIBLE PREŠPURSKÉ Z ROKU 1787 A JEJÍMU MÍSTU V KONTEXTU (NEJEN) SLOVENSKÉ LITERATURY

Jan Pišna

Rok 1787 lze považovat za určitý kulturně-historický průsečík raného národního obrození na Slovensku: zanikají *Presspurské nowiny*, Bajza vydává polemický spis *Právo o Žiwenj Faráruw*, v Bratislavě vycházejí jednak Bernolákova latinská práce *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum* a jednak český psaná Bible (dále *Bible prešpurská*) a Institutise-Mošovského edice Třanovského zpěvníku *Cithara sanctorum*. Jak je patrné z těchto příkladů, dochází k vyvrcholení dvou protichůdných tendencí, založených na jazykové bázi a náboženské příslušnosti. Zatímco vystoupení Bernolákovy skupiny strhává na sebe veškerou pozornost literárních historiků a jazykovědců, zůstává ostatní literární a vydavatelská produkce slovenských evangeliků v jejím stínu. O mnoho lepší pozici nemá ani *Bible prešpurská*, neboť je povětšinou marginalizována a upozadována jako další z řady reedic v kralické tradici.

S tímto náhledem se setkáváme v odborné literatuře vcelku běžně, dokonce i monografie či studie sledující genezi vydávání české bible zmiňuje hallskou a prešpurskou edici jen tak mimochodem. Tuto dlouhotrvající strnulost přerušila v mnohém objevná studie Mirjam Bohatcové o exulantských vydáních Kralické bible, ovšem zde je více věnována pozornost druhé prešpurské edici z roku 1808 Jiřího Palkoviče. Ani ve slovenské odborné literatuře nenalzáme o mnoho více informací, i když je prešpurská edice z roku 1787 první tištěnou biblí na slovenském území.

Hovoříme-li o kralické tradici, je třeba zdůraznit, že od dob posledního vydání z roku 1613 nebyl celý text bible až do začátku 18. století pro exulanty dostupný. Po vydání Klejchova žitavského Nového Zákona z roku 1720 došlo v Halle roku 1722 k prvnímu exilovému vydání celého textu bible kralické. Na edici se podíleli slovenští evangelici, jmenovitě Matěj Běl a jeho žáci Ján Hradský a Ján Záskalický. Běl přizval i Daniela Krmana, využil jeho znalostí češtiny a také jeho autority, byť oba z hlediska pietismu byli názorovými protichůdci. Zmiňuji to zde proto, abych poukázal na provázanost se slovenským evangelickým prostředím ještě před vydáním Bible prešpurské. Po ne zcela vydařené reedici roku 1745, která obsahovala mnoho chyb, bylo až třetí vydání z roku 1766 schopno

dostát svých předsevzetí jako reprezentativní tisk. Oproti vydání z roku 1722, které napodobuje, neobsahuje třetí vydání Bělovu a Lutherovu předmluvu, nýbrž český výtažek z Elsnerova *Versuch einer böhmischen Bibel-Geschichte nebst einem historischen Anhang...* z roku 1765 uvedený jako *Předmluva w níž se Zpráva historická o rozličných y rozdílných vydáních gako celé Biblí swaté... dáwa* (datováno 26. dubna 1766).

Až dosud byli evangelici žijící na území českých zemí či Uherska závislí na tajně pašovaných biblich či Nových zákonů tištěných v Žitavě, Halle nebo Berlíně, a to ne vždy bez komplikací a zásahu cenzury nebo vrchnosti. Situace se po vydání tolerančního patentu 1781 postupně měnila a pravděpodobně se v té době zrodila myšlenka na vydání nově celé bible na domácím území.

Hlavním editorem prvního vydání *Bible přešpurské* byl Michal Semian (1841–1812), pezinecký kazatel, pedagog, spisovatel, básník, překladatel a historik. Pro tuto práci měl nejlepší předpoklady, a to jak jazykové (kromě dobré znalosti biblických jazyků a latiny ovládal hlavně češtinu, a dále němčinu, polštinu a maďarštinu), tak i odborné (v Halle a Jeně studoval teologii). Z hlediska editorského nebyl žádným nováčkem, právě v druhé polovině 80. let 18. století spatřujeme vrchol jeho autorských, editorských a překladatelských snah, které patrně v nemalé míře ovlivnily i edici Bible.

Předlohou pro přešpurské vydání bylo vydání halské z roku 1766, což Semian ve své předmluvě charakterizoval: „O tom sice téměř ani zmínky činiti není potřeby; poněvadž to jedenkaždý očitě spatřiti může; že vydání toto, onomu Halskému 1766 letnímu, a tak dosavad poslednímu, z ohledu na paginy neb stránky, v tom podobné jest, že na jednékaždé tolik veršů a tolik řádků, kolik v též Halské edici, se nachází.“ Pro toto řešení nalézá dva argumenty, za prvé tzv. místní paměť v textu (localem memoriam), za druhé i rozšíření halské edice mezi obyvatelstvem.

Semianova předmluva, koncipována coby editorický úvod (shrnutí editorických poznámek), nám na několika místech dovoluje alespoň částečně nahlédnout do zákulisí vzniku edice. Práci vedl z velké části patrně korespondenčně z Pazinku, jak můžeme pochopit ze slov omluvy „V čem jestli se kde nějaký omýl stal, račiž to, laskavý Čtenáři, mile prominouti, a vzdálenosti Korrektora od místa tištění, připsati“. Původní Semianovy i Patzkovy záměry, jak je v textu několikrát naznačeno, možná byly daleko velkolepější, přesto z nich sešlo. Limitujícím faktorem byl zvolený (oblíbený) formát, který nedovoloval přidávat další poznámky a vysvětlení k jednotlivým kapitolám (i když je Semian vytvořil,

popřípadě vytvořit chtěl za spoluúčasti učených mužů, což by mohlo odkazovat na bánsko-bystrickou učenou společnost), dalším byl i vzrůst ceny knihy.

Předmluvu editor podepsal jako Milownjk Srdečný Krysta Pána (= Michal Semian, kazatel pezinecký) a datoval 29. prosince 1786, čímž nejen dostal své tradici podepisovat svá díla tímto způsobem, ale i se odvolal na tradici hallskou (Bél se podepsal jako Milownjk Božjch PřiKázanj = Matěj Bél, prešpurský kazatel). Můžeme tak alespoň částečně vytušit, s kterými edicemi kralického textu Semian mohl pracovat a které prvky jej ovlivnily: 1722 (Bélova předmluva a grafická úprava), 1766 (text Elsnerovy předmluvy), 1613 (patrně použil pro textovou komparaci).

Práce na edici „pro jiné mnohé práce typografické“ trvaly tři roky. Semian v letech 1783–1786 vydal minimálně tři samostatné knihy (dvě k oslavě nově vybudovaného a vysvěceného kostela v Pezinku z roku 1783 a první souhrnné dílo o uherských dějinách ve slovanském jazyce *Kratičké Hystorycké Wypsánj, Knjžat a Králů Vherských* z roku 1786), editorsky (i autorsky) se účastnil na novém Institorisově vydání *Cithara sanctorum*, které bylo vytištěno roku 1787. Jak patrně, nejednalo se jen o aršíkové maličkosti, nýbrž v mnoha ohledech o práce stěžejní a základní. Těmito činnostmi samozřejmě způsobil zájem i českých vzdělanců, zvláště Josefa Dobrovského, který Ribayovi v jednom dopise položil otázku: „Wer ist Michal Semian?“. Což na jednu stranu svědčí o věhlasu jeho práce, ale také o izolovanosti slovenských intelektuálních kapacit sklonku 18. století mimo hlavní kulturní a vědecká centra na maloměstských farnostech.

Postavíme-li *Bibli prešpurskou* vedle soudobých bratislavských tisků z různých tiskáren, je na první pohled patrné, že se jednalo o finančně i technicky náročné dílo. V Bratislavě v 80. letech 18. století fungovaly celkem čtyři tiskárny: Landererova, Weberova, Löweho a Patzkova, z nichž právě Patzkova patřila tehdy k největším a neustále se rozšiřujícím, dokonce v roce 1788 Patzko založil svou budapeštskou filiálku, tudíž pro vydání bible nejvhodnější. Bohužel o finančním krytí biblické edice nemáme žádných zpráv, byl-li nějaký mecenáš, zůstal nám utajen. Můžeme jen usuzovat nepřímo podle emblematického vlisu víry nad Semianovou předmluvou, který je opatřen písmeny FAP ve štítě, že tiskařem i nakladatelem byl sám Patzko. Dokonce nachal nově vyrýt u bratislavského rytce M. Wienmanna alegorický frontispis (převzatý z hallského vydání z roku 1722), ozdobně v novém provedení taktéž vinětu s hornickým motivem na titulní list z hallských vydání. Patzkova iniciativa však šla ještě dále, neboť přebral Rejstřík řeči Božích, dle vydání jednodílky z roku 1613.

V době vydání Bible přešpurské vyšla jen jediná recenze, o níž se dovídáme z Tablicova medailonu o Michalu Semianovi v poznámce pod čarou. V zašifrované formě: „Recenzý této Biblj wiz in annalibus Ambrosianis 1792, curs. III, tom. 1, pag. 87–102“. Ve skutečnosti se jedná o evangelický časopis *Novi Ecclesiastico-scholastici Annales evangelicorum augustanae et helveticae confessionis in Austriaca Monarchia*, jehož hlavním redaktorem byl Samuel Ambrosius. Časopis byl zaměřen ryze na praktickou a pedagogickou problematiku a vycházel v letech 1783 až 1803, s přestávkou v letech 1796–1802. Recenze sama o sobě pojednává především o textologických otázkách z náboženského hlediska. Vydání také neušlo pozornosti zakladateli moderní biblické editologie Josefu Dobrovskému, jak je zřejmé z jeho poznámek v časopisech jako je *Abhandlungen...* z roku 1795, pak také z jeho Slovanky vydané v letech 1814 a 1815 ve dvou svazcích. V části nazvané *Bibel-Uibersetzungen in slawischen Mundarten* vypisuje všechna známá vydání od Nového zákona z roku 1475. Zmiňuje zde obě edice Bible přešpurské, jak z roku 1787, tak i edici Palkovičovu z roku 1808 (včetně důležitých podrobností k samotnému 2. vydání). V pořadí pod číslem 21. se dočteme toto: „Preßburg, 1786–1787. gr. 8. Für Protestanten neu abgedruckt nach Nro. 18“. O tom, že samotné vydání mělo mezi osvícenci dobré renomé, se dovídáme i z korespondence Juraje Ribaye, který 24. března 1789 psal Josefu Dobrovskému, když spolu řešili problematiku biblických textů vydaných v češtině.

Die Nothwendigkeit einer Erklärung der böhmischen biblischen Wörter hat man freylich schon längst eingesehen. In der Vorrede zu der neusten Preßburger Ausgabe hat sich auch Herr Semian dazu anheischig gemacht, und andere Gelehrte dazu ausgebaut. Ich bot mich ihm selbst dazu an: aber es scheint nicht seyn Ernst zu seyn. Dazu wünsche ich mir nur Severinische Bibel. Den nich finde das viele veraltete böhmische Wörter bey den Slowaken noch im Schwunge sind.

Závěrem bych ještě rád připomněl, že v Praze v letech 1778–1780 vycházela péči císařovny Marie Terezie třetí vydání Svatováclavské bible, které do tisku připravili Václav Fortunát Durych a František Faustín Procházka. V roce 1785 a 1786 byl vytištěn v Praze Nový zákon v edici F. F. Procházky.

Poselstvím tohoto příspěvku je vlastně dvojí. Ukázat nejen na samu přešpurskou edici jakožto velký nakladatelský a editorský počín, ale také jej zasadit do dobového kontextu národního písemnictví. Právě tato druhá část je o to složitější, že skrytě supluje mnoho otázek, jimiž se dosud nezaobíraly ani vědy specializované, tj. bohemistika a slovakistika. Slovenská česky psaná literatura je literaturou na pomezí a jako taková stojí mimo zájem. Bohemistice je na oko cizí

topograficky, slovakistice jazykově. Nezbyvá nám nic jiného, než obě hlediska překonat a přelstít.

Použitá literatura:

- BAHLCKE, Joachim. Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie: von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790), s. Stuttgart, 2005.
- BUCSAY, Mihály. Der Protestantismus in Ungarn 1521–1978. 2. Th. Wien–Köln–Graz, 1979.
- DOBROVSKÝ, Josef. Josefa Dobrovského korespondence: vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810. Praha, 1913.
- DOBROVSKÝ, Josef. Slovanka: zur Kenntniß der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Altertümer. 2 Bd. Prag, 1814–1815.
- ĐUROVIČ, Lubomír. O Slovensku a Slovácích. Bratislava, 2004.
- FEYL, Othmar. Beiträge zur Geschichte der slawischen Verbindungen und internationalen Kontakte der Universität Jena. Jena, 1960.
- Kol. Česká bible v dějinách evropské kultury. Brno, 1994.
- KOWALSKÁ, Eva. Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Bratislava, 2001.
- KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha, 1997.
- MIŠIANIK, Ján. Bibliografia slovenského písomníctva. Martin, 1971.
- MIŠIANIK, Ján. Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava, 1974.
- PRAŽÁK, Albert. Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova. Praha, 1922.
- RUTKAY, Fraňo. Stopami slovenského písomníctva. Martin, 1991.
- ŠEMBERA, Alois Vojtěch. Dějiny řeči a literatury československé. Viedeň, 1858.
- ŠMATLÁK, Stanislav. Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava, 2007.
- TABLIC, Bohuslav. Paměti česko-slovenských básníkův aneb veršovcův. Martin, 1971.
- VLČEK, Jaroslav. Dejiny literatúry slovenskej. Praha, 1923.
- VOIT, Petr. Encyklopedie knihy: starší knižtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. století a počátkem 19. století. Praha, 2006.
- WINTER, Eduard. Die Pflege der West- und Süd-Slavischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert. Berlin, 1954.
- ZLATOŠ, Štefan. Písmo sväté u Bernolákovcou: Juraj Palkovič a jeho slovenský preklad bible. Trnava, 1939.